

Enes Durmišević*

ŠERIJATSKI SUDOVI U BOSNI U DRUGOJ POLOVINI XIX STOLJEĆA

SAŽETAK

Šerijatski sudovi su u islamskoj državi, pa i u Osmanskom carstvu, bili instanca na kojoj su se rješavale sve vrste sporova.

Proglašenim reformama u XIX stoljeću, koje su inicirale osmanske vlasti poznatim reformatorskim aktom Hatti šerifom od Gilhane (*Hatti şerif od Gülhane*) iz 1839. godine, stvoren je osnov za donošenje novih pravnih propisa i formiranje novih ustanova u skladu sa potrebama Osmanskog carstva koje je željelo izvršiti reforme u svim oblastima društva. Ovaj akt, zbog svog značaja za Osmansko carstvo, često se naziva osmanska Povelja sloboda.

Slijedeći značajan akt na tragu tanzimata, Hatti humajun (*Hatti Humāyūn*) koji je izdat 1859. godine, potvrdio je i proširio slobode podanika Osmanskog carstva pod uticajem evropskih prava XIX stoljeća. Tako dolazi do podjele, do tada, jedinstvenog pravnog sistema u Osmanskom carstvu koja će se odraziti i na podjelu sudstva.

Austro-ugarska okupacija Bosne i Hercegovine 1878. godine, zatekla je takvo stanje sudske organizacije. Zadržavanje postojećeg pravnog stanja u Bosni i Hercegovini podrazumijevalo je i zadržavanje primjene šerijatskog prava i konsekventno tome i šerijatskih sudova, na način kako su do tada bili organizirani. S druge strane, Austro-Ugarska se, na Berlinskom kongresu, obavezala poštovati pravnu tradiciju i običaje u Bosni i Hercegovini. Zato je okupaciona vlast i sankcionirala osmansku

* Prof.dr., Vanredni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Uredbu o uređenju šerijatskih sudova iz 1859. godine, tako da su šerijatski sudovi na taj način postali dio sudskog sistema Austro-Ugarske, jedne eminentno katoličke zemlje. Ona je uređivala njihovu organizaciju, nadležnost, postavljala, premještala i smjenjivala sudije (kadije).

Ključne riječi: šerijatski sudovi, šerijatsko pravo, sudije, sudstvo

UVOD

Šerijatski su sudovi od početka postojanja Osmanskog carstva pa sve do reformi (tanzimat) u XIX stoljeću, bili instanca na kojoj su se riješavale sve vrste sporova. Tada se nadležnost šerijatskih sudova ograničava na stvari bračnog, porodičnog i nasljednog prava muslimana, poslove vakufa i neke radnje u izvanparničnom postupku.

Tako je sužena nadležnost šerijatskih, a proširena nadležnost građanskih sudova. Ovako ustrojen sudski sistem u Bosanskom vilajetu počeo je funkcionirati 1865/6. godine.

Takvo stanje u sudskoj organizaciji zatečeno je prilikom austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. Zadržavanje postojećeg pravnog stanja u Bosni i Hercegovini podrazumijevalo je i zadržavanje primjene šerijatskog prava i konsekvntno tome i šerijatskih sudova, na način kako su do tada bili organizirani. S druge strane, Austro-Ugarska se, na Berlinskom kongresu, obavezala poštovati pravnu tradiciju i običaje u Bosni i Hercegovini. Zato je okupaciona vlast i sankcionirala osmansku Uredbu o uređenju šerijatskih sudova iz 1859. godine, tako da su šerijatski sudovi na taj način postali dio sudskog sistema Austro-Ugarske, jedne eminentno katoličke zemlje. Ona je uređivala njihovu organizaciju, nadležnost, postavljala, premještala i smjenjivala sudije (kadije).

Prilikom izvršenja presuda šerijatskog suda, ova vlast je angažirala vlastiti autoritet. Okupaciona vlast donijela je više naredaba započevši vlastito normiranje i na taj način je na ustanovu šerijatskih sudova udarila i vlastiti pečat i osigurala njihovo dalje postojanje u Bosni i Hercegovini.

Najznačajniji akt austro-ugarskih vlasti koji uređuje ustanovu šerijatskih sudova bila je Naredba o ustrojstvu i djelokrugu šerijatskih sudova koju je odobrio austrijski car 29. augusta 1883.g., a objavila Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu 30. oktobra 1883. godine. Ovom naredbom sankcionirane su promjene u šerijatskom sudstvu koje su nastale u pet godina nakon okupacije i precizirane nadležnosti šerijatskih sudova u odnosu na organe vlasti i građanske sudove.

U nadležnost šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini u toku austro-ugarske okupacije spadali su: ženidbeni poslovi (vjenčanja, tj. sklapanje brakova, muslimanskih i mješovitih), porodični poslovi muslimana (rasprave i suđenja o pravima i dužnostima djece prema roditeljima i roditelja prema djeci, prava srodnika, odgoj i izdržavanje, utvrđivanje očinstva itd.), ostavinski poslovi (nasljedstvo, dugovi, oporuka, proglašavanje mrtvim), vakufski poslovi, ovjera isprava, tutorstvo i starateljstvo, starateljstvo nad rasipnicima i umno ograničenim, itd.

Postojao je i naročit interes austro-ugarskih vlasti da preciziraju status šerijatskih sudova, jer su smatrale da su ovi sudovi imali šire kompetencije nego što su im po samoj njihovoj prirodi pripadale. Postavljen je princip da će ovi sudovi imati jurisdikciju isključivo nad muslimanima. Zato je iste godine i došlo do prikupljanja šerijatskih propisa koji su regulirali porodično, bračno i nasljedno pravo muslimana i izdata jedna vrsta priručnika za šerijatske sudije. Ova zbirka propisa pod naslovom "*Ehrecht, Familienrecht und Erbrecht der Mohamedaner nach hanefitischen Ritus*" poslužila je ne samo šerijatskim sudijama, nego i sudijama građanskih sudova, ali je i omogućila kontrolu okupacionih

vlasti nad radom šerijatskih sudova, odnosno njihovoj primjeni šerijatskog prava.

Početnim aktom osmanskih vlasti kojim je i počela reforma (tanzimat), Hatti šerifom od Gilhane (*Hatti şerif od Gülhane*) iz 1839. godine, stvoren je osnov za donošenje novih pravnih propisa i formiranje novih ustanova u skladu sa potrebama Osmanskog carstva koje je željelo izvršiti reforme u svim oblastima društva. Ovaj akt, zbog svog značaja za Osmansko carstvo, često se naziva osmanska Povelja sloboda.

Slijedeći značajan akt na tragu tanzimata, Hatti humajun (*Hatti Humāyūn*) koji je izdat 1859. godine, potvrdio je i proširio slobode podanika Osmanskog carstva pod uticajem evropskih prava XIX stoljeća.

Tako dolazi do podjele do tada jedinstvenog pravnog sistema u Osmanskom carstvu koja će se odraziti i na podjelu sudstva. Vrlo brzo će biti formirani mješoviti sudovi (*muhteliṭ dīwānlār*, 'al-meḥākim 'al-muhteliṭ a) koji su bili nadležni da rješavaju imovinske sporove između muslimana i nemuslimana, zatim, trgovački sudovi (*ticāret meḥākimi*, 'al-mehākim 'al-tiḡāriyya) i na kraju redovni građanski sudovi (*niḡ āmiyye meḥākimi*, 'al-maḥākim 'al-niḡ āmiyya) koji su formirani Uredbom o organizaciji vilajeta 1864. godine. Ovi redovni građanski sudovi su bili trostepeni: sreski sudovi (*meclisi deāwī*), okružni sudovi (*meclisi temyīz*) i pokrajinski sudovi, odnosno Vrhovni vilajetski sud (*Büyük meclisi temyīzi ḥuqūq we ḡināyet*, kasnije nazvan *Dīwāni temyīzi ḥuqūq we ḡināyet*, ili kraće, *Dīwāni temyīz*), koji je postojao u svakom vilajetu Osmanskog carstva. Najviša sudska instanca za građanske i krivične stvari u Osmanskom carstvu bio je Vrhovni sud (*Dīwāni*

'*aḥkāmi* □*adliyye*) u Istanbulu.¹ Svi ovi sudovi su primjenjivali kodificirano osmansko, šerijatsko i evropsko pravo. Nakon tanzimata sužena je nadležnost šerijatskih, a proširena nadležnost građanskih sudova. Ovako ustrojen sudski sistem u Bosanskom vilajetu počeo je funkcionirati 1865/6. godine.²

Nadležnost šerijatskih sudova je nešto ranije uređena Uredbom o uređenju šerijatskih sudova (*Meḥākimi šeriyye niḏ āmnāmesi*) iz 1859. godine. U nadležnost šerijatskih sudova (*šeriyat meḥākimi, 'al-maḥākim 'al-šariyya*) spadali su predmeti za koje je važno šerijatsko pravo. Oni su svedeni na sudske vlasti čija je nadležnost bila posebna kako u pogledu lica tako i u pogledu stvarnih odnosa koje reguliraju. U pogledu lica, nadležnost šerijatskih sudova bila je ograničena samo na muslimane, a u pogledu pravnih odnosa, njihova nadležnost se odnosila na pitanja ličnog, porodičnog, nasljednog i vakufskog prava muslimana.

1. Evropeizacija/sekularizacija šerijatskog prava i sudstva

Uvođenjem građanskih sudova u osmanski pravosudni sistem rezultirao je jačanjem procesa sekularizacije i na taj način šerijatsko pravo prestaje biti dominantno pravo, dok građanski sudovi postaju ravnopravni i na istom nivou sa šerijatskim sudovima. Time je šerijatsko pravo prestalo biti sveobuhvatno i sa praktično-pravnog, prešlo je dijelom na metafizičko područje. Međutim, sasvim je bilo normalno da su se prožimale kompetencije i nadležnosti šerijatskih i redovnih (građanskih) sudova. Tako je predsjednik sreskog redovnog suda uvijek bio mjesni kadija (sudija) koji je uporedo vodio i šerijatski sud gdje je neopozivo rješavao sva pitanja koja

¹F. Karčić, *Istorija šerijatskog prava*, Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1987., 105. Vidi, također, Šaćir Sikirić, *Naši šerijatski sudovi*, Spomenica Šerijatske sudačke škole u Sarajevu, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1937.

²A. Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1983., 140. Vidi, također, Abdulah Škaljić, *Osvrt na rad staleške organizacije šerijatskih sudaca od osnutka do današnjih dana*, El-Hidaje, Organ El-Hidaje, organizacije ilmije Nezavisne Države Hrvatske, broj 10-11, god. VI, Sarajevo, 25. lipnja 1943., 308.; Mehmed Handžić, *Pogled na sudstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme turske vlasti*, Izabrana djela, Knjiga II, Izdavačka kuća Ogljedalo, Sarajevo, 1999., 79-97.

su bila u nadležnosti toga suda.³ Građanski sud nije mogao odbaciti niti poništiti odluke šerijatskog suda, niti je mogao voditi postupak u poslovima iz nadležnosti toga suda.

Veoma je važno naglasiti da je od 1873. godine, odlukom sultana, umjesto vilajetskog inspektora (*mufettiš*) na čelu Vilajetskog suda stajao mjesni kadija. Njega je imenovao sultan na prijedlog šejhul-islama i on je vodio nadzor nad svim šerijatskim sudovima u vilajetu.

Ovakvo stanje sudske organizacije u Bosni, zatečeno je prilikom austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. S obzirom da Austro-Ugarska odlukama Berlinskog kongresa nije preuzela nikakve međunarodno-pravne obaveze u pogledu načina upravljanja Bosnom i Hercegovinom, okupacija je pretpostavljala zadržavanje postojećeg pravnog poretka u Bosni i Hercegovini. To su nalagala i opća pravila međunarodnog prava, a posebno činjenica da je osmanski sultan zadržao suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom, jer čin okupacije „nije vrijeđao njegova suverena prava“.

Austro-ugarsko preuzimanje postojećeg pravnog stanja u Bosni i Hercegovini podrazumijevalo je i zadržavanje primjene šerijatskog prava, i konsekvntno tome, i osmanskog sudskog sistema, odnosno, šerijatskih sudova, na način kako su do tada bili organizirani. S druge strane, Austro-Ugarska se, na Berlinskom kongresu, obavezala poštovati pravnu tradiciju i običaje u Bosni i Hercegovini. Zato je okupaciona vlast i sankcionirala osmansku Uredbu o uređenju šerijatskih sudova iz 1859. godine. S obzirom da je osmanskom sultanu, odnosno šejhul-islam, bilo priznato pravo da iz redova domaćih ljudi postavlja vjerske službenike, takvo pravo u pogledu postavljanja kadija u Bosni i Hercegovini austro-ugarska vlast mu je osporavala, smatrajući da to ne spada u suverena sultanova

³Isto, 141.

prava. Na taj način austro-ugarska vlast je davala prednost sultanu kao vjerskom poglavaru bosanskohercegovačkih muslimana u odnosu na sultana kao nosioca suvereniteta, svodeći taj suverenitet samo na uređenje vjerskih pitanja bosanskohercegovačkih muslimana, odnosno na ona prava koja su sultanu data Carigradskom konvencijom iz 1879. godine. Bez obzira što je sultan smatrao da mu član XXV Berlinskog kongresa daje pravo da imenuje kadije u Bosni i Hercegovini, energično suprotstavljanje austro-ugarskih vlasti bilo je potpomognuto i oportunističkim držanjem muslimanskih vjerskih predstavnika i velikodostojnika prema ovom pitanju.⁴

Recipiranjem osmanske Uredbe o uređenju šerijatskih sudova iz 1859. godine, šerijatski sudovi su na taj način postali dio sudskog sistema Austro-Ugarske, jedne eminentno katoličke zemlje. Ona je uređivala njihovu organizaciju, nadležnost, postavljala, premještala i smjenjivala kadije. Prilikom izvršenja presuda šerijatskog suda, ova vlast je angažirala vlastiti autoritet.

Bošnjački vjerski službenici, uglavnom konzervativci i tradicionalisti, protivili su se ovakvom uređenju i funkcioniranju šerijatskih sudova nakon austro-ugarske okupacije. Međutim, većina uleme (vjerskih službenika) u Bosni i Hercegovini nije smatrala da po šerijatskom pravu postoje smetnje za ovakvo ustrojstvo šerijatskih sudova. Naime, više razloga je išlo u prilog ovakvim shvatanjima. Neki pravници hanefijske pravne škole, kojoj pripadaju i muslimani Balkana, a time Bosne i Hercegovine, smatrali su da ne postoji smetnja da nemuslimanski vladar imenuje kadije. S druge strane, autoritet države, pa makar i kršćanske, osigurava autoritet i izvršenje svake sudske (kadijske) presude, koju ne bi mogli imati organi vjerske zajednice. Na kraju, austro-ugarska vlast je, inkorporiravši šerijatske sudove u svoje

⁴Vidi, više, N. Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 1980., 20-25.

državne organe, preuzela obavezu i njihovog finansiranja i osiguranja kadrova za šerijatske sudije.⁵

Sankcioniranjem osmanske Uredbe o uređenju šerijatskih sudova, austro-ugarska vlast nije stala sa normiranjem ovog pravnog područja. Ona je donijela više naredaba⁶ započevši vlastito normiranje i na taj način je na ustanovu šerijatskih sudova udarila i vlastiti pečat i osigurala njihovo dalje postojanje u Bosni i Hercegovini.

Najznačajniji akt austro-ugarskih vlasti koji uređuje ustanovu šerijatskih sudova bila je Naredba o ustrojstvu i djelokrugu šerijatskih sudova koju je odobrio car (*odobrena Previšnjim Riješenjem*⁷ – podv. E. D.) 29. augusta 1883. godine, a objavila Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu 30. oktobra 1883. godine. Ovom naredbom sankcionirane su promjene u šerijatskom sudstvu koje su nastale u pet godina nakon okupacije i precizirane nadležnosti šerijatskih sudova u odnosu na okupacione organe vlasti i njihove građanske sudove.

Jedna vrsta privremenog stanja u vezi sa organizacijom šerijatskih sudova trajala je sve do donošenja ove carske naredbe. Odmah po

⁵F. Karčić, *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918-1941.*, Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1986., 22.

⁶Naredbe Zemaljske vlade u Sarajevu i drugi propisi, koji su u toku okupacije regulirale status šerijatskih sudova, su slijedeći: Naredba Zemaljske vlade u Sarajevu od 30. oktobra 1883., broj 7220/III (Zbornik zakona i naredaba 1883., str. 538.); Naredba Zemaljske vlade u Sarajevu od 14. aprila 1885., broj 2442/III (Zbornik zakona i naredaba 1885., str. 84.); Naredba Zemaljske vlade u Sarajevu od 8. maja 1885., broj 3127/III (Zbornik zakona i naredaba 1885., str. 114.); Naredba Zemaljske vlade u Sarajevu od 10. juna 1887., broj 32631/III (Glasnik zakona i naredaba 1887., kom. XII); Naredba Zemaljske vlade u Sarajevu od 21. februara 1906., broj 534 o organizaciji kotarskih sudova (Glasnik zakona i naredaba 1906., kom. IV); Zakon od 17. februara 1913. (Glasnik zakona i naredaba 1913. kom. VIII); Statut o autonomnoj upravi od 1. maja 1909., naročito član 140. (Glasnik zakona i naredaba 1909., kom. X); Medžella, naročito knjige XIV, XV, XVI. (Franjo Kruszelnicki, *Postupak pred šerijatskim sudovima u Bosni i Hercegovini*, Dionička tiskara, Zagreb, 1917., str. 3.). Vidi, također, Eugen Sladović, *Priručnik zakona i naredaba za upravnu službu u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1915., 329-333.

⁷Eugen Sladović, *Priručnik zakona i naredaba za upravnu službu u Bosni i Hercegovini*, 329. Vidi, također, Šaćir Sikirić, *Naši šerijatski sudovi*, 17.

okupaciji formirana je Komisija za poslove Bosne i Hercegovine koja je izradila provizorna pravila i regulirala prelazno stanje u upravi Bosne i Hercegovine. Po tim pravilima svi sudovi su bili u nadležnosti zemaljskog poglavara, dok su vakufske stvari bile pod jurisdikcijom Odjeljenja za finansije, a kasnije formiranjem Odjeljenja za poslove bogoštovlja i nastave 1912. godine, stvari vakufa su potpadale pod ovo odjeljenje.

Upravo da bi dokinula ovo privremeno stanje u vezi organizacije sudstva uopće, pa i šerijatskih sudova, austro-ugarska vlast je 1881. godine formirala jednu komisiju čiji je zadatak bio definitivno reguliranje sudstva u okupiranoj zemlji. U komisiji je “bio i jedan šerijatski sudija, kome je stavljeno u dužnost da u zajednici sa jednim delegatom zemaljske vlade izradi nacrt za definitivno regulisanje sudovanja u predmetima bračnog, porodičnog i nasljednog prava muslimana”⁸ Upravo će izvještaj ove komisije biti osnov za donošenje carske naredbe o organizaciji i djelokrugu šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini 29. augusta 1883. godine.

U toku austro-ugarske okupacije, u nadležnost šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini spadali su: ženidbeni poslovi (vjenčanja, tj. sklapanje brakova, muslimanskih i mješovitih), porodični poslovi muslimana (rasprave i suđenja o pravima i dužnostima djece prema roditeljima i roditelja prema djeci, prava srodnika, odgoj i izdržavanje, utvrđivanje očinstva itd.), ostavinski poslovi (nasljedstvo, dugovi, oporuka, proglašavanje mrtvim), vakufski poslovi, ovjera isprava, tutorstvo i starateljstvo, starateljstvo nad rasipnicima i umno ograničenim, itd.

U Naredbi o ustrojstvu i djelokrugu šerijatskih sudova od 29. augusta 1883. godine, naglašeno je da se pri svakom kotarskom sudu, koji je prva sudska instanca, postavlja inokosni šerijatski sudija/kadija koji sudi prema propisima šerijata. Prilikom stupanja na dužnost kadija je obavezan

⁸Š. Sikirić, *Naši šerijatski sudovi*, 15.

položiti službenu zakletvu, zatim su nabrojani uvjeti koje kadija mora ispunjavati za kadijsku funkciju (položen kadijski ispit sa potpisom reisul-uleme, itd.).⁹ Drugu sudsku instancu predstavljao je Vrhovni šerijatski sud u Sarajevu. Šerijatski sudovi su proglašeni državnim uredima posebnog statusa.

2. Dvostепенost šerijatskog sudstva

Organizacija i funkcija šerijatskih sudova austro-ugarskom okupacijom 1878. godine pretrpjele su mnogobrojne promjene. Posebno je značajna činjenica uvođenja dvostепенosti u sudovanju šerijatskih sudova. Kao što je poznato, šerijatsko sudstvo nije poznavalo ustanovu višestепенosti. Žalbeni postupak se vršio tako što se žalba na presuđeni spor ulagala i spor ponovno presuđivao pred istim kadijom. Uvođenjem dvostепенosti u organizaciju šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini, austro-ugarska vlast je odredila da prvostепенu sudbenost vrši šerijatski kotarski sud, dok je u drugoj i posljednjoj instanci presuđivao Vrhovni sud u Sarajevu kao

⁹Kadijski (stručni šerijatsko-sudski) ispit se polagao pred posebnim ispitnim povjerenstvom kod Medžlisi-uleme u Sarajevu, koje su sačinjavali: "Reis-ul-ulema, 4 člana Medžlisi ulema, 1 šeriatski vrhovni sudija, i 1 član vrhovnog suda, obično jedan prezident senata. Ispit je usmen i pismen, pa usmeni traje najmanje 2 sata i sastoji se u tome, da se najprije oproba sposobnost kandidatova u pravilnom čitanju i tumačenju jedne pravne zbirke, obično Multeke na arapskom jeziku (jer su sve šeriatsko pravne norme koje se primjenjuju kod šeriatskih sudova na ovom jeziku pisane) pa ako se utvrdi da kandidat u tome ima potrebnu spremu i sposobnost, onda se prelazi na ispitivanje o bračnom pravu i njegovim posledicama, o raspitu braka, o pravima i dužnostima bračnih drugova, o porodičnom pravu, o tutorstvu i starateljstvu, o naslednom pravu, o ostavinama, o oporučnom i vakufskom pravu, o glavnijim ustanovama civilnog i krivičnog građanskog prava, o gruntovnim i zemaljskim zakonima i o postupku pred šeriatskim sudovima i.t.d.

Pismeni ispit se sastoji u tome, što kandidat imade izraditi isti dan pismenu praktičnu radnju zadanu iz gore pomenutih oblasti prava i time dokazati, i praktičnu sposobnost za vođenje šeriatsko-pravnih poslova. Ispitnom poverenstvu predsedava Reis-ul-ulema ili njegov zamenik, i svaki član ispitnog poverenstva ima prava stavljati pitanja. Najposle članu vrhovnog suda je dužnost pitanjima ustanoviti veštinu kandidata u pisarničkoj službi i znanju opštih zakona i naredaba koje su potrebne za službu šeriatskog suca. Ispit teče zapisnički te se beleže sva pitanja i svi članovi ispitnog poverenstva. Kandidat se proglašuje sposobnim ako većina članova ispitnog poverenstva zaključi da je uspeh ispita dovoljan. U slučaju raspolovljenja glasova odlučuje glas predsedatelja, pa se kandidatu izdaje diploma. Ako padne zaključak da kandidat nije uspeo može mu se dati novi rok za ispit" (Abdulah Bušatlić, *O ustrojstvu i nadležnosti šeriatskih sudova u Bosni i Hercegovini*, Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 2, god. XIII, knjiga VII (XXIV), Beograd, 1923., 117.).

Vrhovni šerijatski sud.¹⁰ Protiv svake odluke kotarskog šerijatskog sudije stranka je imala pravo žalbe Vrhovnom sudu u roku od dvije nedjelje računajući od dana primitka presude kotarskog šerijatskog sudije. Na taj način je znatno modificirano šerijatsko procesno pravo koje nije poznavalo institut višestepenosti u sudstvu. Šerijatski sudovi kao prvostepeni sudovi bili su sastavni dio kotarskih sudova. Šerijatski kotarski sud je odjeljenje kotarskog suda i sastoji se od jednoga šerijatskog sudije, a prema potrebi i više šerijatskih sudačkih činovnika. Prema tome, šerijatski kotarski sud sudi kao inokosni sud, dok službeni nadzor nad njim vrši kotarski najstariji sudija. Nadzor nad radom i poslovanjem kotarskih šerijatskih sudova vršio je Vrhovni šerijatski sud.

Gore navedenom naredbom propisano je da je Vrhovni šerijatski sud drugostepeni sudski organ i sastavni je dio Vrhovnoga suda. Sačinjavaju ga četverica sudija od kojih su dvojica bili šerijatske sudije, dok je sudom predsjedavao predsjednik Vrhovnog suda, tako da se Vrhovni šerijatski sud sastojao od pet članova.

Zakonom od 17. februara 1913. godine, Vrhovni šerijatski sud sastojao se od trojice sudija, od kojih je najstariji po činu i predsjedavao sudu. Sjednici je mogao prisustvovati i jedan član Vrhovnog suda ali koji nije glasao prilikom donošenja presude. On je imao samo savjetodavnu funkciju i to ne u šerijatskom pravu, nego u pitanjima općeg, međuvjerskog i međunarodnog prava.¹¹ Tako je Vrhovni šerijatski sud bio isključivo sastavljen od poznavalaca šerijatskog prava i samostalno vršio poslove iz svoje nadležnosti, mada je i dalje ostao sastavni dio Vrhovnog suda u Sarajevu.

Austro-ugarska okupaciona vlast je uvođenje višestepenosti, zbornosti suđenja i žalbe kao pravnog lijeka u šerijatsko sudstvo, smatrala veoma

¹⁰E. Sladović, *Priručnik zakona i naredaba za upravnu službu u Bosni i Hercegovini*, 329. Vidi, također, Š. Sikirić, *Naši šerijatski sudovi*, 14.

¹¹*Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, 1913., 69. Vidi, također, E. Sladović, *Priručnik zakona i naredaba za upravnu službu u Bosni i Hercegovini*, 330. i Abdulah Bušatlić, *O ustrojstvu i nadležnosti šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini*, 119.

važnim ustanovama. S jedne strane, željela je po svom pravnom shvatanju normirati nadležnost i organizaciju šerijatskih sudova, a s druge, pošto je austro-ugarski pravni sistem bio utemeljen na kontinentalnom evropskom pravu, smatralo se da se cilj pravne norme i sistem pravičnosti ne može zadovoljiti samo donošenjem sudske presude u prvostepenoj instanci. Također, značajna je i činjenica da je austro-ugarska vlast u Bosni i Hercegovini željela, a to joj je bio i jedan od osnovnih principa upravne politike, prilagoditi dotadašnji pravni sistem u Bosni i Hercegovini načelima evropskog poimanja prava.¹²

Sve ove promjene u ustrojstvu šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini u vrijeme austro-ugarske uprave, treba posmatrati i kao jedan proces modernizacije šerijatskog sudstva do kojeg je došlo i u muslimanskom svijetu pod uticajem reformatorskih i modernističkih ideja nekih muslimanskih učenjaka. Takve procese susrećemo kod muslimana sjeverne Afrike, Egipta, Libana, Sirije, Indije i dr.

Ovakvim uvođenjem novih principa u šerijatski sudski sistem u Bosni i Hercegovini, osiguravala se veća pravna sigurnost među muslimanima u Bosni i Hercegovini s jedne, ali i odbijali prigovori da austro-ugarska vlast zanemaruje i ne uvažava i ne poštuje vjersku tradiciju i običaje bosanskohercegovačkih muslimana, s druge strane. Time je također, državna vlast sebi osigurala kontrolu rada svih šerijatskih sudova, što ne bi bio slučaj da su šerijatski sudovi bili pod jurisdikcijom vjerske vlasti bosanskohercegovačkih muslimana.

Pristalice tradicionalnog tumačenja islama i šerijatskog prava među bošnjačkom ulemom, konsekvntno njihovom poimanju šerijata, ovakvu novu organizaciju i ustrojstvo šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini nisu prihvatili, mada teorijski nisu mogli prigovarati austro-ugarskim vlastima.

¹²Š. Sikirić, *Naši šeriatski sudovi*, 15.

Opća pravna načela šerijatskog prava o organizaciji sudstva i procesnom pravu propisivala su da je državna vlast nadležna da precizira način primjene šerijatskog prava. Naime, šerijatski sudovi su u klasičnoj šerijatskoj pravnoj teoriji funkcionirali kao predstavnici državnog suvereniteta, odnosno vrhovne državne vlasti. Zato je austro-ugarska vlast šerijatske sudove u Bosni i Hercegovini proglasila vlastitim državnim sudovima i stoga je ona i mogla urediti njihovu organizaciju. Takav slučaj u Bosni bio je i sve vrijeme osmanske vlasti, koje su u toku XIX stoljeća u građanske sudove uveli višestепенost i princip zbornosti suđenja.

Najznačajniji prigovori koje su austro-ugarskoj vlasti u vezi sa radom šerijatskih sudova postavljali šerijatski pravници i vjersko vođstvo bosanskohercegovačkih muslimana, bili su zbog uvođenja sudija građanskih sudova u drugostepene šerijatske instance, jer su smatrali da je u suprotnosti sa šerijatskim pravom, pošto ove sudije ne poznaju šerijatsko pravo. Zato su insistirali da se uloga ovih građanskih sudija svede na savjetodavnu funkciju unutar Vrhovnog šerijatskog suda i to samo kada se raspravlja o općem pravu, a ne i o šerijatskim propisima.

Da ovi prigovori često nisu bili bez utemeljenja, pokazuje praksa, kada se veoma često, posebno u bračnim pitanjima muslimana, dešavalo da presude šerijatskih sudova nisu bile provođene, mada je to pitanje bilo riješeno još 1883. godine Naredbom o djelokrugu i ustrojstvu šerijatskih sudova. Zato je muslimanski autonomni pokret u svojoj predstavi od 19. decembra 1900. godine, koju je dostavio tadašnjem ministru finansija Benjaminu Kallayu, tražio "... da islamski narod želi, da presude šerijatskog suda imaju ovršivu moć, pak da u tu svrhu smije presude izreći pred prijetnjom novčane globe i zatvora, a te presude da su dužne izvršivati zemaljske vlasti *bez ikakvog ispitivanja šerijatske presude* (podv. E. D). Utok proti presudi šerijatskog suda, imalo bi se dozvoliti jedino na šerijatski odjel vrhovnog suda u Sarajevu".¹³ Predstavnici

¹³*Spisi islamskog naroda Bosne i Hercegovine*, Miletićeva štamparija, Novi Sad, 1903., 137. U ovoj molbi predstavnici muslimanskog autonomnog pokreta obraćajući se Kallayu, žaleći se na neizvršenje presuda

muslimanskog autonomnog pokreta smatrali su da je ovakav njihov zahtjev neophodan zbog zaštite muslimanskih vjerskih ustanova i rušenja temelja islamskog bračnog i porodičnog života, jer se često u praksi dešavalo da muslimanka napusti muža protiv njegove volje. Austro-ugarske vlasti su u odgovoru predstavnicima muslimanskog autonomnog pokreta istakle da u praksi nije bilo slučajeva preispitivanja odluka šerijatskih sudova, a da su odstupanja bila moguća iz razloga što šerijatske sudije nisu bile jedinstvene u tumačenju šerijatskih propisa koji se odnose na bračno i porodično pravo muslimana.

Uređenje organizacije i strukture šerijatskih sudova i primjena šerijatskog prava stavljeni su u nadležnost austro-ugarskih vlasti, dok je muslimanskoj vjerskoj strukturi preostali u nadležnost vjerski (obredni), vjerskoprosvjatni i dijelom vakufski poslovi. Veza šerijatskih sudova i organizirane Islamske zajednice bila je veoma slaba. Naime, šerijatske sudije su imale obavezu polagati kadijski ispit pred Ulema medžlisom, a svjedodžbu im je izdavao reisul-ulema na temelju ispitnog zapisnika. Na taj način uticaj vrhovne vjerske strukture bosanskohercegovačkih muslimana na postavljanje i rad šerijatskih sudija bio je samo posredan i za imenovanje šerijatskih sudija nije bilo potrebno mišljenje reisul-uleme. Pošto su kadije bili državni službenici, ali i istovremeno duhovna lica koja su tumačila i primjenjivala šerijatsko pravo, vrh Islamske zajednice, ali i autonomni muslimanski pokret je, s pravom tražio i insistirao na njihovom većem uticaju na imenovanje i rad šerijatskih sudija. U tom smislu, pred samo donošenje Štatuta za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini 1909. godine, vođe autonomnog pokreta su u razgovorima sa predstavnicima Zemaljske vlade predlagali da Rijaset i Vrhovni šerijatski sud kao tumači šerijatskog prava, Ekzekutivni odbor Muslimanske narodne organizacije

šerijatskih sudova naglašavaju: "Po današnjoj praksi u Herceg-Bosni kadija kao šerijatski sudac u svojim presudama, osobito glede bračnih prekršaja, ni onda, kada su iste pravomoćne, neima nikakve vlasti, da stranke prisili na pokorenje svojim odredbama" (Isto, 136-137.).

(MNO) kao predstavnici naroda, i predstavnici Zemaljske vlade kao predstavnici državnog interesa, formiraju jedan odbor koji bi razmatrao pitanja reorganizacije šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini. Međutim, od formiranja ovakvog tijela nije bilo ništa.

Što se tiče Vrhovnog šerijatskog suda, on je mogao prije svake odluke zatražiti mišljenje Ulema medžlisa “u ime upute o pojedinim pitanjima”.¹⁴

Veći uticaj reisul-uleme Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini na izbor i postavljanje šerijatskih sudija ostvaren je tek nakon pokreta za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju koja je okončana 1909. godine. Naime, članom 40. Štatuta za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini od 15. aprila 1909. godine, propisano je da “Zemaljska vlada imenuje šeriatske suce u smislu postojećih zakonskih propisa. Pri imenovanju, kao i premještanju izdaje reisul-ulema šeriatskom sucu muraselu, u kojoj će navesti sva ovlaštenja, koja će šeriatski sudac obavljati u ime rijaseta”.¹⁵ Dalje se navodi da se opseg ovlaštenja ustanovljava sporazumom Rijasetu i Zemaljske vlade, s tim da muraselu reisul-ulema dostavlja Zemaljskoj vladi, koja je uručuje imenovanom šerijatskom sucu.

Sve vrijeme austro-ugarske okupacije (1878-1918.g.) u Bosni i Hercegovini među muslimanima se primjenjivalo šerijatsko pravo i funkcionirali su šerijatski sudovi. Uostalom i Bosanskohercegovački ustav iz 1910. godine je u članu 10. propisivao da će se među muslimanima primjenjivati šerijatsko pravo na porodične i ženidbene poslove i u nasljeđivanju mulkovnih zemljišta. Dalje pokušaje austro-ugarskih vlasti da reformiraju šerijatsko sudstvo u Bosni i Hercegovini, spriječio je Prvi svjetski rat.

¹⁴E. Sladović, *Priručnik zakona i naredaba za upravnu službu u Bosni i Hercegovini*, 329-330. “Pored izdavanja kvalifikacije šeriatski su sudovi za Ulema medžlis vezani i odredbom, po kojoj je vrhovni šeriatski sud dužan prije donošenja svoje odluke u pojedinom pitanju zatražiti informaciju od Ulema medžlisa” (Šaćir Sikirić, *Naši šeriatski sudovi*, 18.).

¹⁵M. Salkić, *Ustavi Islamske zajednice*, Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini – Izdavački centar El-Kalem, Sarajevo, 2001., 68. Vidi, također, Eugen Sladović, *Priručnik zakona i naredaba za upravnu službu u Bosni i Hercegovini*, 330.

